

Matematički praktikum

K. Sabo, R. Scitovski, I. Vazler

1 Problem mjerenja

Zadani su podaci mjerenja $y_1, y_2, \dots, y_m \in \mathbb{R}$.

$y = (y_1, y_2, \dots, y_m)^T$ – vektor podataka

Tražimo vektor $a = (\lambda, \dots, \lambda)^T$ tako da $d(y, a) = \|y - a\|$ bude minimalno.

1.1 Najbolja l_2 aproksimacija mjerenja

$$d_2(y, a) = \|y - a\|_2 = \sqrt{\sum_{i=1}^m (y_i - \lambda)^2} =: G(\lambda) \rightarrow \min_{\lambda} \quad (1)$$

Buduci da vrijedi

$$\lambda^* = \operatorname{argmin}_{\lambda \in \mathbb{R}} G(\lambda) \quad \Leftrightarrow \quad \lambda^* = \operatorname{argmin}_{\lambda \in \mathbb{R}} G^2(\lambda),$$

onda u cilju traženja $\lambda^* \in \mathbb{R}$, koji je rješenje od (11), možemo minimizirati

$$\|y - a\|_2^2 = \sum_{i=1}^m (y_i - \lambda)^2 \rightarrow \min_{\alpha}.$$

(Metoda najmanjih kvadrata – Least Squares Method)

$$\lambda^* = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m y_i =: \bar{y} \quad (\text{aritmetička sredina}) \quad (2)$$

Dakle, vrijedi

$$\sum_{i=1}^m (y_i - \lambda)^2 \geq \sum_{i=1}^m (y_i - \bar{y})^2 \quad \forall \lambda \in \mathbb{R}. \quad (3)$$

Zadatak 1. *Nacrtati odgovarajuće slike podataka i minimizirajuće funkcije.*

1.2 Najbolja l_1 aproksimacija mjerenja

Minimizirajući sumu apsolutnih odstupanja (**metoda najmanjih apsolutnih odstupanja – Least Absolute Deviations Method**)

$$d_1(y, a) = \|y - a\|_1 = \sum_{i=1}^m |y_i - \lambda| \rightarrow \min_{\lambda}$$

dobivamo

$$\lambda^* = \text{med}(y) \quad (\text{medijan podataka}). \quad (4)$$

Rejesavanje ovog problema u literaturi se zove (**obični medijan problem**). Vrijedi

$$\sum_{i=1}^m |y_i - \lambda| \geq \sum_{i=1}^m |y_i - \text{med}(y)| \quad \forall \lambda \in \mathbb{R}. \quad (5)$$

Zadatak 2. *Nacrtati odgovarajuće slike podataka i minimizirajuće funkcije.*

1.3 Najbolja l_∞ aproksimacija mjerenja

Minimizirajući maksimalno apsolutno odstupanje (**Minimax problem**)

$$d_\infty(y, a) = \|y - a\|_\infty = \max_{i=1, m} |y_i - \lambda| \rightarrow \min_{\lambda}$$

dobivamo

$$\lambda^* = \frac{y_{\min} + y_{\max}}{2}. \quad (6)$$

Dakle, vrijedi

$$\max_{i=1, m} |y_i - \lambda| \geq \max_{i=1, m} |y_i - \frac{y_{\min} + y_{\max}}{2}| \quad \forall \lambda \in \mathbb{R}. \quad (7)$$

Zadatak 3. *Nacrtati odgovarajuće slike podataka i minimizirajuće funkcije.*

Zadatak 4. *Zadani su podaci mjerenja $y_1, \dots, y_m \in \mathbb{R}$. Treba odrediti centre $c_1, c_2 \in \mathbb{R}$ tako da bude*

$$f(c_1, c_2) = \sum_{i=1}^m \min\{d(y_i, c_1), d(y_i, c_2)\} \rightarrow \min_{c_1, c_2 \in \mathbb{R}}.$$

U literaturi ovaj problem se nalazi pod imenom 2-medijan (2-centar) problem. Za slučajno izabrane podatke grafički ilustrirajte problem, a rješenje potražite nekim gotovim programom. Za različite razdaljinske funkcije $d: \mathbb{R} \times \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}_+$ analizirajte svojstva minimizirajuće funkcije f . Definirajte k -medijan problem za $k \leq m$. Što je rješenje u slučaju $k = m$?

1.4 Najbolja l_p , $p \geq 1$ aproksimacija mjerenja

$$d_p(y, a) = \|y - a\|_p = \left(\sum_{i=1}^m |y_i - \lambda|^p \right)^{\frac{1}{p}} \rightarrow \min_{\lambda}$$

1.5 Najbolja težinska aproksimacija mjerenja

Zadani su podaci (w_i, y_i) , $i = 1, \dots, m$, gdje su $w_i > 0$ težine podataka.

Težinske norme:

$$\|x\|_1 = \sum_{i=1}^m w_i |x_i|, \quad \|x\|_2 = \sqrt{\sum_{i=1}^m w_i x_i^2}, \quad \|x\|_\infty = \max_{i,m} w_i |x_i|, \quad \|x\|_p = \left(\sum_{i=1}^m w_i |x_i|^p \right)^{\frac{1}{p}}$$

Za vježbe: osjetljivost (robusnost) pojedinih normi.

1.5.1 Najbolja težinska l_2 aproksimacija mjerenja

Kako je

$$\operatorname{argmin}_{\lambda \in \mathbb{R}} \sqrt{\sum_{i=1}^m w_i (y_i - \lambda)^2} = \operatorname{argmin}_{\lambda \in \mathbb{R}} \sum_{i=1}^m w_i (y_i - \lambda)^2,$$

lako dobivamo

$$\lambda^* = \bar{y} = \frac{1}{W} \sum_{i=1}^m w_i y_i, \quad W = \sum_{i=1}^m w_i \quad (\text{težinska aritmetička sredina}). \quad (8)$$

Primijetimo također da, slično kao u (3), vrijedi

$$\sum_{i=1}^m w_i (y_i - \lambda)^2 \geq \sum_{i=1}^m w_i (y_i - \bar{y})^2 \quad \forall \lambda \in \mathbb{R}.$$

1.5.2 Najbolja težinska l_1 aproksimacija mjerenja

Minimizirajući sumu težinskih apsolutnih odstupanja

$$\sum_{i=1}^m w_i |y_i - \lambda| \rightarrow \min_{\lambda},$$

dobivamo težinski medijan podataka

$$\lambda^* = \operatorname{med}(w_i, y_i). \quad (9)$$

U literaturi ovo se obično naziva **težinski medijan problem**. Primijetimo također da, slično kao u (3), vrijedi

$$\sum_{i=1}^m w_i |y_i - \lambda| \geq \sum_{i=1}^m w_i |y_i - \operatorname{med}(w_i, y_i)| \quad \forall \lambda \in \mathbb{R}.$$

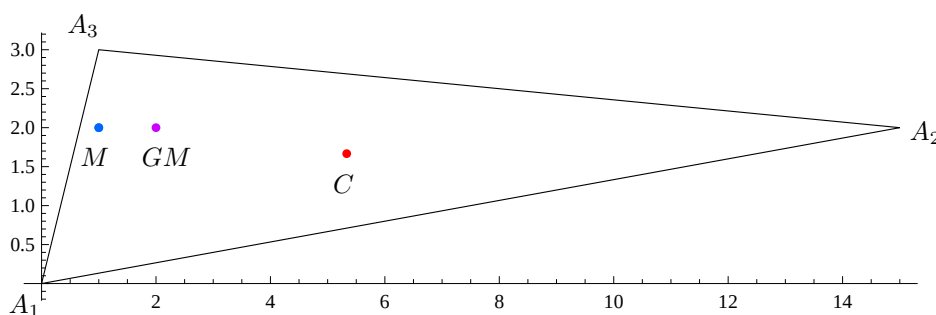
2 Fermat – Torricelli – Weberov problem

2.1 Tri točke u ravnini

2.1.1 Centroid

Neka su $A_1, A_2, A_3 \in \mathbb{R}^2$ tri nekolinearne točke u ravnini. Točka $C \in \mathbb{R}^2$, za koju je suma kvadrata euklidskih udaljenosti do vrhova trokuta minimalna zove se **centroid** ili **Steinerova točka** (povezano s pojmom centra masa u fizici). Naka je

$$A_1 = (x_1, y_1), \quad A_2 = (x_2, y_2), \quad A_3 = (x_3, y_3).$$

Tada je centroid $C = (x_c, y_c)$ točka za koju se postiže minimum

$$\sum_{i=1}^3 d_2^2(T, A_i) \rightarrow \min_{T \in \mathbb{R}^2}, \quad tj. \quad \sum_{i=1}^3 [(x - x_i)^2 + (y - y_i)^2] \rightarrow \min_{(x,y) \in \mathbb{R}^2}$$

$$\text{odakle dobivamo: } x_c = \frac{1}{3} \sum_{i=1}^3 x_i, \quad y_c = \frac{1}{3} \sum_{i=1}^3 y_i.$$

2.1.2 Median

Točka $M = (x_M, y_M)$ za koju se postiže minimum

$$\sum_{i=1}^3 d_1(T, A_i) \rightarrow \min_{T \in \mathbb{R}^2}, \quad tj. \quad \sum_{i=1}^3 (|x - x_i| + |y - y_i|) \rightarrow \min_{(x,y) \in \mathbb{R}^2}$$

naziva se **medijan** točaka $A_1, A_2, A_3 \in \mathbb{R}^2$. Lako dobivamo

$$M = (x_M, y_M), \quad x_M = \text{med } x_i, \quad y_M = \text{med } y_i.$$

2.1.3 Geometrijski median

Točka $GM = (x_{GM}, y_{GM})$ za koju se postiže minimum

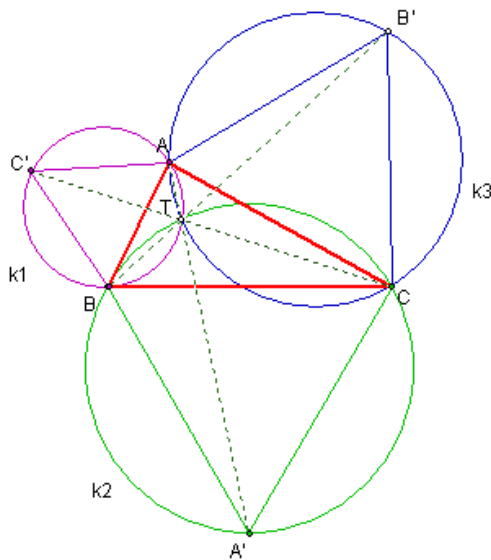
$$\sum_{i=1}^3 d_2(T, A_i) \rightarrow \min_{T \in \mathbb{R}^2}, \quad tj. \quad \sum_{i=1}^3 \sqrt{(x - x_i)^2 + (y - y_i)^2} \rightarrow \min_{(x,y) \in \mathbb{R}^2}$$

naziva se **geometrijski medijan** točkaka $A_1, A_2, A_3 \in \mathbb{R}^2$ i ne može se eksplicitno izraziti.

$$C : \sum_{i=1}^3 d_2^2(A_i, T(x, y)) \rightarrow \min_{x, y} \quad M : \sum_{i=1}^3 d_2(A_i, T(x, y)) \rightarrow \min_{x, y}$$

Geometrijski medijan $M = (x_{GM}, y_{GM})$ može se dobiti geometrijskim konstrukcijama na dva načina:

- kao sjecište Torricellijevih kružnica;
- kao sjecište Simpsonovih pravaca.

Slika 1: Sliku izradile: D. Jankov, S. Sušić

2.2 Problem n točkaka u ravnini s odgovarajućim težinama

Zadan je skup točkaka $T_i = (x_i, y_i)$, $i = 1, \dots, m$, $m \geq 2$ u ravnini s odgovarajućim težinama $w_i > 0$.

2.2.1 Centroid

Točku $C \in \mathbb{R}^2$ takva da suma kvadrata težinskih euklidskih udaljenosti točkaka T_i do nje bude minimalna,

$$\sum_{i=1}^m w_i d_2^2(T, T_i) \rightarrow \min_{T \in \mathbb{R}^2}, \quad tj. \quad \sum_{i=1}^m w_i ((x - x_i)^2 + (y - y_i)^2) \rightarrow \min_{(x, y) \in \mathbb{R}^2} \quad (10)$$

zovemo **težinski centroid** točkaka T_i , $i = 1, \dots, m$ u ravnini. Fizikalno, točka C predstavlja centar masa, tj. **težište** diskretnog tijela sastavljeno od materijalnih točkaka T_i s težinama w_i . Primjenom Zadatka 7 lako se može vidjeti da je $C = (\bar{x}, \bar{y})$, gdje je

$$\bar{x} = \frac{1}{W} \sum_{i=1}^m w_i x_i, \quad \bar{y} = \frac{1}{W} \sum_{i=1}^m w_i y_i, \quad W = \sum_{i=1}^m w_i.$$

2.2.2 Median

Treba odrediti točku $M \in \mathbb{R}^2$ tako da suma težinskih l_1 udaljenosti točkaka T_i do točke M bude minimalna, tj.

$$M = \operatorname{argmin}_{T \in \mathbb{R}^2} \sum_{i=1}^m w_i d_1(T, T_i), \quad \text{tj.} \quad \sum_{i=1}^m w_i (|x - x_i| + |y - y_i|) \rightarrow \min_{(x,y) \in \mathbb{R}^2} \quad (11)$$

Točka $M = (x_M, y_M)$ s navedenim svojstvo naziva se **težinski medijan** točkaka T_i , $i = 1, \dots, m$ u ravnini. Primjenom Zadatka 8 može se dobiti

$$x_M = \operatorname{med}_{i=1, \dots, m} (w_i, x_i), \quad y_M = \operatorname{med}_{i=1, \dots, m} (w_i, y_i)$$

2.2.3 Geometrijski median

Točku $GM \in \mathbb{R}^2$ takvu da suma težinskih euklidskih udaljenosti točkaka T_i do nje bude minimalna,

$$GM = \operatorname{argmin}_{T \in \mathbb{R}^2} \sum_{i=1}^m w_i d_2(T, T_i), \quad \text{tj.} \quad F(x, y) = \sum_{i=1}^m w_i \sqrt{(x - x_i)^2 + (y - y_i)^2} \rightarrow \min_{(x,y) \in \mathbb{R}^2} \quad (12)$$

zovemo **težinski geometrijski median** točkaka T_i , $i = 1, \dots, m$ u ravnini i ne može se eksplicitno izraziti.

2.2.4 Weiszfeldov algoritam za traženje geometrijskog mediana

Stacionarne točke funkcionala F iz (12) određene su s $\frac{\partial F}{\partial x} = \frac{\partial F}{\partial y} = 0$, iz čega dobivamo sustav

$$\sum_{i=1}^m w_i \frac{x - x_i}{\sqrt{(x - x_i)^2 + (y - y_i)^2}} = 0, \quad \sum_{i=1}^m w_i \frac{y - y_i}{\sqrt{(x - x_i)^2 + (y - y_i)^2}} = 0, \quad (13)$$

koji možemo zapisati u obliku

$$x = \varphi(x, y), \quad y = \psi(x, y), \quad (14)$$

$$\varphi(x, y) = \frac{\sum_{i=1}^m w_i \frac{x_i}{\sqrt{(x - x_i)^2 + (y - y_i)^2}}}{\sum_{i=1}^m w_i \frac{1}{\sqrt{(x - x_i)^2 + (y - y_i)^2}}}, \quad \psi(x, y) = \frac{\sum_{i=1}^m w_i \frac{y_i}{\sqrt{(x - x_i)^2 + (y - y_i)^2}}}{\sum_{i=1}^m w_i \frac{1}{\sqrt{(x - x_i)^2 + (y - y_i)^2}}}. \quad (15)$$

Izaberemo početnu aproksimaciju $(x_0, y_0) \in \mathbb{R}^2$. Sljedeći iterativni proces, koji se zasniva na metodi jednostavnih iteracija, naziva se **Weiszfeldov algoritam**.

$$x^{k+1} = \varphi(x^k, y^k), \quad y^{k+1} = \psi(x^k, y^k), \quad k = 0, 1, \dots, \quad (16)$$

što možemo pisati

$$x^{k+1} = \varphi(x^k, y^k) = \sum_{i=1}^m \omega_i(x^k, y^k) x_i, \quad y^{k+1} = \psi(x^k, y^k) = \sum_{i=1}^m \omega_i(x^k, y^k) y_i$$

$$\omega_i(x, y) = \frac{\frac{w_i}{\sqrt{(x-x_i)^2 + (y-y_i)^2}}}{\sum_{s=1}^m w_s \frac{1}{\sqrt{(x-x_s)^2 + (y-y_s)^2}}}, \quad i = 1, \dots, m.$$

Lako se može vidjeti da za proizvoljne $x, y \in \mathbb{R}$ vrijedi

$$0 < \omega_i(x, y) < 1, \quad \sum_{i=1}^m \omega_i(x, y) = 1.$$

2.3 Problem m točaka u $\mathbb{R}^n$ s odgovarajućim težinama

Neka je zadan skup vektora $\mathcal{A} = \{a^i = (a_1^i, \dots, a_n^i)^T \in \mathbb{R}^n : i = 1, \dots, m\} \subset \mathbb{R}^n$ s odgovarajućim težinama $w_i > 0$.

2.3.1 Centroid

Zbog konveksnosti funkcije F_2 iz Zadatka 5 postoji vektor $c^* \in \mathbb{R}^n$, takav da je

$$c^* = \operatorname{argmin}_{x \in \mathbb{R}^n} F_2(x), \quad F_2(x) = \sum_{i=1}^m w_i \|x - a^i\|_2^2. \quad (17)$$

Vektor c^* zovemo **težinski centroid** skupa vektora $\mathcal{A} \subset \mathbb{R}^n$, a dobije se iz

$$\frac{\partial F_2}{\partial x} = 2 \sum_{i=1}^m w_i (x - a^i) = 0.$$

$$c^* = \frac{1}{W} \sum_{i=1}^m w_i a^i, \quad W = \sum_{i=1}^m w_i. \quad (18)$$

2.3.2 Median

Zbog konveksnosti funkcije F_1 iz Zadatka 5 postoji vektor $c^* \in \mathbb{R}^n$, takav da je

$$c^* = \operatorname{argmin}_{x \in \mathbb{R}^n} F_1(x), \quad F_1(x) = \sum_{i=1}^m w_i \|x - a^i\|_1. \quad (19)$$

Vektor c^* zovemo **težinski median** skupa vektora $\mathcal{A} \subset \mathbb{R}^n$. Vrijedi

$$c^* = \left(\operatorname{med}_{j=1,\dots,m} (w_j, a_1^j), \dots, \operatorname{med}_{j=1,\dots,m} (w_j, a_n^j) \right)^T. \quad (20)$$

Dokaz formule (20) provest ćemo na osnovi t. 1.5.2 i Zadatka 8

$$\begin{aligned} \min_{x \in \mathbb{R}^n} \sum_{i=1}^m w_i \|x - a^i\|_1 &= \min_{x \in \mathbb{R}^n} \sum_{i=1}^m w_i \left(\sum_{k=1}^n |x_k - a_k^i| \right) \\ &= \min_{x \in \mathbb{R}^n} \sum_{k=1}^n \left(\sum_{i=1}^m w_i |x_k - a_k^i| \right) = \sum_{k=1}^n \min_{x_k \in \mathbb{R}} \sum_{i=1}^m w_i |x_k - a_k^i| \\ &= \sum_{k=1}^n \sum_{i=1}^m w_i \left| \operatorname{med}_{j=1,\dots,m} (w_j, a_k^j) - a_k^i \right| = \sum_{i=1}^m \sum_{k=1}^n w_i \left| \operatorname{med}_{j=1,\dots,m} (w_j, a_k^j) - a_k^i \right| \\ &= \sum_{i=1}^m w_i \|c^* - a^i\|_1. \end{aligned}$$

2.3.3 Geometrijski median

Zbog konveksnosti funkcije F iz Zadatka 5 postoji vektor $c^* \in \mathbb{R}^n$, takav da je

$$c^* = \operatorname{argmin}_{x \in \mathbb{R}^n} F(x), \quad F(x) = \sum_{i=1}^m w_i \|x - a^i\|_2. \quad (21)$$

Vektor c^* zovemo **težinski geometrijski median** skupa vektora $\mathcal{A} \subset \mathbb{R}^n$ i ne može se eksplicitno izraziti.

2.3.4 Weiszfeldov algoritam za traženje geometrijskog mediana

Stacionarne točke funkcionala F iz (21) poopćenjem formula (13) određene su s

$$\operatorname{grad} F(x) = \sum_{i=1}^m w_i \|x - a^i\|^{-1} (x - a^i) = 0, \quad (22)$$

što možemo zapisati u obliku

$$x = \frac{\sum_{i=1}^m w_i \|x - a^i\|^{-1} a^i}{\sum_{j=1}^m w_j \|x - a^j\|^{-1}},$$

odnosno

$$x = \sum_{i=1}^m \omega_i(x) a^i, \quad \omega_i(x) = \frac{w_i \|x - a^i\|^{-1}}{\sum_{j=1}^m w_j \|x - a^j\|^{-1}} \quad (23)$$

Očigledno za svaki $x \in \mathbb{R}^n$ vrijedi

$$0 < \omega_i(x) < 1, \quad \sum_{i=1}^m \omega_i(x) = 1. \quad (24)$$

Izaberemo početnu aproksimaciju $x_0 \in \mathbb{R}^n$. Sljedeći iterativni proces, koji se zasniva na metodi jednostavnih iteracija, naziva se **Weiszfeldov algoritam**.

$$x^{k+1} = \sum_{i=1}^m \omega_i(x^k) a^i, \quad k = 0, 1, \dots \quad (25)$$

2.4 Zadaci

Zadatak 5. Pokažite da su funkcija,

$$\begin{aligned} (i) \quad F_2: \mathbb{R}^n &\rightarrow \mathbb{R}, & F_2(x) &= \sum_{i=1}^m w_i \|x - a_i\|_2^2, \\ (ii) \quad F_1: \mathbb{R}^n &\rightarrow \mathbb{R}, & F_1(x) &= \sum_{i=1}^m w_i \|x - a_i\|_1, \\ (iii) \quad F: \mathbb{R}^n &\rightarrow \mathbb{R}, & F(x) &= \sum_{i=1}^m w_i \|x - a_i\|_2, \end{aligned}$$

konveksne. Jesu li sve ove funkcije strogo konveksne?

Zadatak 6. Definirajte pojmove analogne centroidu i geometrijskom medijanu, tako da umjesto minimizacije "sume udaljenosti" minimizirate "maksimalna udaljenost". Ovaj problem u literaturi se obično naziva **problem centra**. Izradite odgovarajuće ilustracije.

Zadatak 7. Ako su $\varphi_i \in C^2(R)$, $i = 1, \dots, n$ konveksne dvostruko neprekidno diferencijabilne funkcije za koje je

$$\hat{c}_i = \operatorname{argmin}_{x \in \mathbb{R}} \varphi_i(x), \quad i = 1, \dots, n,$$

pokažite da je tada i funkcija $f: \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$,

$$f(x_1, \dots, x_n) = \varphi_1(x_1) + \dots + \varphi_n(x_n),$$

konveksna dvostruko neprekidno diferencijabilne funkcija za koju vrijedi

$$\operatorname{argmin}_{x^n \in \mathbb{R}^n} f(x) = (\hat{c}_1, \dots, \hat{c}_n)^T.$$

Vrijedi li obrat? Primjerice, ako je $f: \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$ konveksna dvostruko neprekidno diferencijabilne funkcija i ako je $f(x_1, x_2) = \varphi_1(x_1) + \varphi_2(x_2)$, moraju li tada i funkcije φ_1, φ_2 biti konveksna dvostruko neprekidne diferencijabilne funkcije. Izradite odgovarajuće primjere.

Zadatak 8. Ako su $\varphi_i \in C(R)$, $i = 1, \dots, n$ konveksne nediferencijabilne funkcije za koje je

$$\hat{c}_i = \operatorname{argmin}_{x \in \mathbb{R}} \varphi_i(x), \quad i = 1, \dots, n,$$

pokažite da je tada i funkcija $f: \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$,

$$f(x_1, \dots, x_n) = \varphi_1(x_1) + \dots + \varphi_n(x_n),$$

konveksna funkcija za koju vrijedi

$$\operatorname{argmin}_{x^n \in \mathbb{R}^n} f(x) = (\hat{c}_1, \dots, \hat{c}_n)^T.$$

Vrijedi li obrat? Primjerice, ako je $f: \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$ konveksna (pa onda i neprekidna) nediferencijabilna funkcija i ako je $f(x_1, x_2) = \varphi_1(x_1) + \varphi_2(x_2)$, moraju li tada i funkcije φ_1, φ_2 biti konveksne (pa onda i neprekidne) funkcije. Izradite odgovarajuće primjere.

Zadatak 9. Na osnovi t. 1.5.1 i Zadatka 7, pokažite da se minimum funkcionala F_2 , zadanog sa (17) postiže u točki c^* , zadanoj s (18).

Zadatak 10. Zadan je skup realnih brojeva $y_1 \leq y_2 \leq \dots \leq y_m$ s odgovarajućim težinama $w_i > 0$, takvim da je $\sum_{i=1}^m w_i = 1$. Pokažite da tada vrijedi

$$y_1 \leq \sum_{i=1}^m w_i y_i \leq y_m.$$

3 Klasteri: grupiranje (segmentiranje) podataka u skupine

3.1 Klasteri u $\mathbb{R}$: Least Square princip

Neka je $\mathcal{A} = \{a_1, \dots, a_m\} \subset \mathbb{R}$ skup realnih brojeva. *Partitivni skup* skupa $\mathcal{A}$ je familija svih njegovih podskupova. Uobičajena oznaka je $\mathcal{P}(\mathcal{A})$.

Rastav skupa $\mathcal{A}$ na disjunktne podskupove π_1, π_2 , takve da vrijedi

$$\pi_1 \cup \pi_2 = \mathcal{A}, \quad \pi_1 \cap \pi_2 = \emptyset, \quad m_1 = |\pi_1| \geq 1, \quad m_2 = |\pi_2| \geq 1. \quad (26)$$

označit ćemo s $\Pi(\mathcal{A}) = \{\pi_1, \pi_2\}$ i zvati *particija skupa* $\mathcal{A}$. Skupove π_1, π_2 zvat ćemo *klasteri*. Skup svih particija skupa $\mathcal{A}$ sastavljenih od 2 klastera koje zadovoljavaju (26) označit ćemo s $\mathcal{P}(\mathcal{A}, k)$. Broj svih ovakvih particija je

$$N(m, 2) = \frac{1}{2}(2^m - 2). \quad (27)$$

Primjedba 1. Ovaj problem spada u grupu tzv. NP-teških problema. Primjerice ako je $m = 50$, onda je sukladno (34) moguće načiniti $\frac{1}{2}(2^{50} - 2) \approx 563\,000\,000\,000\,000$ različitih particija.

Za podskupove π_1, π_2 odredimo centroeide c_1, c_2 tako da suma kvadrata udaljenosti svih $a_i \in \pi_1$ do c_1 , odnosno suma kvadrata udaljenosti svih $a_j \in \pi_2$ do c_2 , bude minimalna

$$\begin{aligned} \min_{x \in \mathbb{R}} \sum_{a_i \in \pi_1} (a_i - x)^2 &\Rightarrow c_1 = \frac{1}{m_1} \sum_{a_i \in \pi_1} a_i, \\ \min_{x \in \mathbb{R}} \sum_{a_i \in \pi_2} (a_i - x)^2 &\Rightarrow c_2 = \frac{1}{m_2} \sum_{a_i \in \pi_2} a_i. \end{aligned}$$

Mjeru kvalitete particije $\Pi = \{\pi_1, \pi_2\}$ s centroidima c_1, c_2 definirat ćemo funkcijom $F: \mathcal{P}(\mathcal{A}, 2) \rightarrow \mathbb{R}_+$

$$F(\Pi) = \sum_{a_i \in \pi_1} (a_i - c_1)^2 + \sum_{a_i \in \pi_2} (a_i - c_2)^2, \quad (28)$$

koji predstavlja zbroj sume kvadrata udaljenosti svih točaka klastera π_1 do centroida c_1 i sume kvadrata udaljenosti svih točaka klastera π_2 do centroida c_2 .

Nakon što smo odredili sve particije Π skupa $\mathcal{A}$, koje zadovoljavaju (26) i izračunali vrijednosti odgovarajuće funkcije cilja $F(\Pi)$, među njima potražiti ćemo onu particiju za koju funkcija F prima najmanju vrijednost. Tada kažemo da smo pronašli najbolju (**optimalnu**) particiju skupa $\mathcal{A}$ u smislu kriterija (28)

Primjer 1. Treba pronaći sve particije skupa $\mathcal{A} = \{1, 3, 4, 8\}$, koje zadovoljavaju (26), odrediti pripadne centroeide i vrijednosti funkcije cilja F .

π_1	π_2	c_1	c_2	$F(\Pi)$		$G(\Pi)$	
$\{1\}$	$\{3, 4, 8\}$	1	5	$0 + 14 =$	14	$9 + 3 =$	12
$\{3\}$	$\{1, 4, 8\}$	3	$13/3$	$0 + 74/3 =$	24.67	$1 + 1/3 =$	1.33
$\{4\}$	$\{1, 3, 8\}$	4	4	$0 + 26 =$	26	$0 + 0 =$	0
$\{8\}$	$\{1, 3, 4\}$	8	$8/3$	$0 + 14/3 =$	4.67	$16 + 16/3 =$	21.33
$\{1, 3\}$	$\{4, 8\}$	2	6	$2 + 8 =$	10	$8 + 8 =$	16
$\{1, 4\}$	$\{3, 8\}$	$5/2$	$11/2$	$9/2 + 25/2 =$	17	$9/2 + 9/2 =$	9
$\{1, 8\}$	$\{3, 4\}$	$9/2$	$7/2$	$49/2 + 1/2 =$	25	$1/2 + 1/2 =$	1

Obrnuto, za dane centre $c_1, c_2 \in \mathbb{R}$, primjenom **principa minimalnih udaljenosti** možemo definirati particiju $\Pi = \{\pi_1, \pi_2\}$ skupa $\mathcal{A}$ na sljedeći način:

$$\begin{aligned} \pi_1 &= \{a_i \in \mathcal{A} : d(a_i, c_1) \leq d(a_i, c_2)\}, \\ \pi_2 &= \{a_i \in \mathcal{A} : d(a_i, c_2) < d(a_i, c_1)\}, \end{aligned}$$

pri čemu treba voditi računa da svaki element skupa $\mathcal{A}$ pridružimo samo jednom klasteru. Zato se problem traženja optimalne particije skupa $\mathcal{A}$ može razmatrati kao sljedeći optimizacijski problem

$$\min_{c_1, c_2 \in \mathbb{R}} \Phi(c_1, c_2), \quad \Phi(c_1, c_2) = \sum_{i=1}^m \min\{d(c_1, a_i), d(c_2, a_i)\}, \quad (29)$$

gdje je $\Phi: \mathbb{R} \times \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}_+$. Općenito, ovaj funkcional nije ni diferencijabilan, ni konveksan i može imati više lokalnih minimuma. Optimizacijski problem (29) u literaturi se može naći pod nazivom ***k*-median problem** i najčešće se rješava raznim metaheurističkim metodama (Domínguez and Muñoz, 2005) ili primjenom cjelobrojnog programiranja (Pan and Chen, 2007; Schöbel and Scholz, 2010; Rodríguez-Chia et al., 2010). Pregled radova iz ovog područja do 2006. godine može se vidjeti u (Reese, 2006).

3.1.1 Standardni k-means algorithm

Algoritam 1. **Step 1:** Izaberi početnu particiju klastera $\Pi = \{\pi_1, \pi_2\}$, izračunaj centre c_1, c_2 i početnu vrijednost funkcije cilja $F_0 = F(\Pi)$;

Step 2: Formiraj novu particiju $\mathcal{V} = \{\nu_1, \nu_2\}$ s novim klasterima definiranim s

$$\begin{aligned}\nu_1 &= \{a_i \in \mathcal{A} : d(a_i, c_1) \leq d(a_i, c_2)\}, \\ \nu_2 &= \{a_i \in \mathcal{A} : d(a_i, c_2) < d(a_i, c_1)\},\end{aligned}$$

njihove centre ζ_1, ζ_2 i vrijednost funkcije cilja $F_1 = F(\mathcal{V})$;

Step 3: Ako je $F_1 < F_0$, stavi $c_1 = \zeta_1$; $c_2 = \zeta_2$; $F_0 = F_1$ i prijedi na **Step 2**;
U protivnom STOP.

Primjedba 2. Primijetite da se u **Step 2** novi klasteri ν_1, ν_2 geometrijski mogu odrediti tako da odredimo polovište $\bar{c} = \frac{c_1 + c_2}{2}$ spojnice centroida. Tada svi elementi lijevo od polovišta $\bar{c}$ pripadaju novom klasteru ν_1 , a svi elementi desno od polovišta $\bar{c}$ pripadaju novom klasteru ν_2 .

Primjer 2. $\mathcal{A} = \{1, 2, 6, 7, 9\}$, $k = 2$, $\Pi^0 = \{\{1, 2, 6\}, \{7, 9\}\}$.

R.br.	Klasteri	Centroidi	Funkcija cilja
1	$\{1, 2, 6\}$ $\{7, 9\}$	3 8	16
2	$\{1, 2\}$ $\{6, 7, 9\}$	$\frac{3}{2}$ $\frac{22}{3}$	$\frac{31}{6} \approx 5.167$

Primjer 3. $\mathcal{A} = \{0, 2, 3\}$, $k = 2$, $\Pi^0 = \{\{0, 2\}, \{3\}\}$.

R.br.	Klasteri	Centroidi	Funkcija cilja
1	$\{0, 2\}$ $\{3\}$	1 3	2
1	$\{0, 2\}$ $\{3\}$	1 3	2

Ovo je primjer koji pokazuje da standardni *k*-means algoritam ne daje optimalno rješenje. Bolja particija je $\Pi_1 = \{\{0\}, \{2, 3\}\}$ jer je $F(\Pi_1) = 0.25$.

3.1.2 Princip maksimalne kvadratne udaljenosti centara klastera

Neka su c_1, c_2 centri klastera π_1, π_2 . Tada za svaki $x \in \mathbb{R}$ vrijedi

$$\sum_{a_i \in \pi_j} (a_i - x)^2 = \sum_{a_i \in \pi_j} (a_i - c_j)^2 + m_j(c_j - x)^2, \quad j = 1, 2. \quad (30)$$

$$\begin{aligned} \sum_{a_i \in \pi_1} (a_i - x)^2 &= \sum_{a_i \in \pi_1} ((a_i - c_1) + (c_1 - x))^2 \\ &= \sum_{a_i \in \pi_1} (a_i - c_1)^2 + m_1(c_1 - x)^2, \\ \text{jer je} \quad \sum_{a_i \in \pi_1} (a_i - c_1)(c_1 - x) &= (c_1 - x) \sum_{a_i \in \pi_1} (a_i - c_1) = 0. \end{aligned}$$

Ako u (30) umjesto x stavimo $c = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m a_i$ i zbrojimo obje jednakosti, dobivamo

$$\sum_{a_i \in \pi_1} (a_i - c)^2 + \sum_{a_i \in \pi_2} (a_i - c)^2 = \sum_{a_i \in \pi_1} (a_i - c_1)^2 + \sum_{a_i \in \pi_2} (a_i - c_2)^2 + m_1(c_1 - c)^2 + m_2(c_2 - c)^2$$

odnosno

$$\begin{aligned} \sum_{i=1}^m (a_i - c)^2 &= F(\Pi) + G(\Pi), \\ G(\Pi) &= m_1(c_1 - c)^2 + m_2(c_2 - c)^2. \end{aligned} \quad (31)$$

Primjedba 3. Ako su $\varphi, \psi \in C^2(\mathbb{R})$, takve funkcije za koje vrijedi $\varphi(x) + \psi(x) = \text{const}$, onda

$$\begin{aligned} x_0 \in \mathbb{R}, \quad \varphi'(x_0) = 0 \quad \& \quad \varphi''(x_0) > 0 \quad \Rightarrow \quad \psi'(x_0) = 0 \quad \& \quad \psi''(x_0) < 0 \\ \min_{x \in \mathbb{R}} \varphi(x) = \varphi(x_0) \quad \Rightarrow \quad \max_{x \in \mathbb{R}} \psi(x) &= \psi(x_0), \end{aligned}$$

Teorem 1. *Uz prethodne oznake vrijedi:*

$$\operatorname{argmin}_{\Pi \in \mathcal{P}(\mathcal{A}, 2)} F(\Pi) = \operatorname{argmax}_{\Pi \in \mathcal{P}(\mathcal{A}, 2)} G(\Pi).$$

To znači da u cilju pronalaženja optimalne LS particije, umjesto minimizacije funkcije (28) možemo maksimizirati funkciju (vidi Primjer 1)

$$G(\Pi) = m_1(c_1 - c)^2 + m_2(c_2 - c)^2 \quad (32)$$

3.1.3 Problem k klastera u $\mathbb{R}$

Neka je $\mathcal{A} = \{a_1, \dots, a_m\} \subset \mathbb{R}$ skup realnih brojeva. *Partitivni skup* skupa $\mathcal{A}$ je familija svih njegovih podskupova. Uobičajena oznaka je $\mathcal{P}(\mathcal{A})$.

Rastav skupa $\mathcal{A}$ na disjunktne podskupove $\pi_1, \dots, \pi_k$, $1 \leq k \leq m$, takve da vrijedi

$$\bigcup_{i=1}^k \pi_i = \mathcal{A}, \quad \pi_i \cap \pi_j = \emptyset, \quad i \neq j, \quad m_j := |\pi_j| \geq 1, \quad j = 1, \dots, k, \quad (33)$$

označit ćemo s $\Pi(\mathcal{A}) = \{\pi_1, \dots, \pi_k\}$ i zvat ćemo *particijom skupa $\mathcal{A}$* . Skupove $\pi_1, \dots, \pi_k$ zvat ćemo *klasteri*. Skup svih particija skupa $\mathcal{A}$ sastavljenih od k klastera koje zadovoljavaju (33) označit ćemo s $\mathcal{P}(\mathcal{A}, k)$.

Zadatak 11. *Općenito, broj elemenata partitivnog skupa, skupa $\mathcal{A}$ od m elemenata jednak je 2^m . Pokažite da je broj svih particija skupa $\mathcal{A}$, koji zadovoljavaju (33) jednak*

$$|\mathcal{P}(\mathcal{A}, k)| = \frac{1}{k!} \sum_{j=1}^k (-1)^{k-j} \binom{k}{j} j^m. \quad (34)$$

Izračunajte broj svih particija skupa $\mathcal{A}$ određenih s (33) specijalno za $m = 10, 50, 100, 1000$ i $k = 2, 3, 5, 8, 10$.

$ \Psi(S, k) $	$k = 2$	$k = 3$	$k = 5$	$k = 8$	$k = 10$
$m = 10$	511	9330	42525	750	1
$m = 50$	10^{15}	10^{23}	10^{33}	10^{40}	10^{43}
$m = 10^3$	10^{300}	10^{476}	10^{697}	10^{898}	10^{993}
$m = 10^6$	$10^{301\,029}$	$10^{477\,120}$	$10^{698\,968}$	$10^{903\,085}$	10^{10^6}

Na skupu svih particija $\mathcal{P}(\mathcal{A}, k)$ skupa $\mathcal{A}$ sastavljenih od k klastera definiramo kriterijsku funkciju cilja

$$F : \mathcal{P}(\mathcal{A}, k) \rightarrow \mathbb{R}_+, \quad F(\Pi) = \sum_{j=1}^k f(\pi_j), \quad \Pi = \{\pi_1, \dots, \pi_k\}. \quad (35)$$

Definicija 1. Kažemo da je particija $\Pi^{(o)}$ optimalna u smislu kvadrata l_2 norme ili u smislu najmanjih kvadrata¹ onda ako vrijedi

$$F(\Pi^{(o)}) = \min_{\Pi \in \mathcal{P}(\mathcal{A}, k)} F(\Pi), \quad (36)$$

gdje je funkcija cilja F definirana s (35), pri čemu je f definirana s

$$c_j = \operatorname{argmin}_{\alpha} \sum_{a_i \in \pi_j} (a_i - \alpha)^2 = \frac{1}{|\pi_j|} \sum_{a_i \in \pi_j} a_i, \quad f(\pi_j) = \sum_{a_i \in \pi_j} (a_i - c_j)^2. \quad (37)$$

---

¹Varianzkriterium, Least Squares

Algoritam 2. Standardni k -means algoritam

Step 1: Učitati m, k , skup $\mathcal{A} = \{a_1, \dots, a_m\}$ i izabrati početnu pariciju $\Pi = \{\pi_1, \dots, \pi_k\}$
Izračunati centre $c_1, \dots, c_k$ klastera $\pi_1, \dots, \pi_k$ i početnu vrijednost funkcije cilja
 $F_0 = F(\Pi)$;

Step 2: Formirati novu particiju $\mathcal{V} = \{\nu_1, \dots, \nu_k\}$ s novim klasterima definiranim s

$$\nu_j = \{a_i \in \mathcal{A} : d(a_i, c_j) \leq d(a_i, c_s), s = 1, \dots, k\}, \quad j = 1, \dots, k,$$

njihove centroide $\zeta_1, \dots, \zeta_k$ i novu vrijednost funkcije cilja $F_1 = F(\mathcal{V})$;

Step 3: Ako je $F_1 < F_0$, stavi $c_j = \zeta_j$; $j = 1, \dots, k$; $F_0 = F_1$ i priredi na **Step 2**;
U protivnom STOP.

Primjer 4. *Primijenite standardni k -means algorithm uz Least Squares kriterij, $\mathcal{A} = \{-7, -5, -4, 4, 5, 7\}$, $k = 3$*

R.br.	Klasteri			Centroidi			Funkcija cilja
1	$\{-7, -5\}$	$\{-4, 4\}$	$\{5, 7\}$	-6	0	6	36
2	$\{-7, -5, -4\}$	$\emptyset$	$\{4, 5, 7\}$	$-\frac{16}{3}$		$\frac{16}{3}$	$\frac{188}{9} \approx 20$

Ovaj primjer pokazuje da standardni k -means algoritam može smanjiti broj klastera. Primijenite l_1 -kriterij u ovom slučaju.

Zadatak 12. *Zadan je skup $\mathcal{A} = \{a_i \in \mathbb{R} : i = 1, \dots, m\}$. Definirajte princip maksimalnih kvadratne udaljenosti centara klastera u cilju dobivanja optimalne particije Π^o s klasterima $= \pi_1^o, \dots, \pi_k^o$, koji zadovoljavaju (33).*

Primjer 5. *Vektor kome svaka komponenta predstavlja broj bodova nekog studenta postignutom na kolokviju treba razdijeliti u 4 klastera (ocjena 5, ocjena 4, ocjena 3 i ocjena 2).*

$\mathcal{A} = \{418, 385, 357, 351, 347, 333, 330, 323, 321, 318, 308, 308, 302, 302, 300, 294, 293, 290, 287, 286, 286, 277, 271, 271, 269, 268, 266, 260, 253, 250, 248, 237, 237, 233, 232, 230, 228, 227, 226, 217, 214, 211, 208, 207, 187, 186, 181, 179, 175, 165, 161\}$

Primjenom *Mathematica*-naredbe `FindClusters[ $\mathcal{A}$ , 4]` dobivamo

$\pi_1(5) : \{418, 385, 357, 351, 347, 333, 330, 323, 321, 318\}$
 $\pi_2(4) : \{308, 308, 302, 302, 300, 294, 293, 290, 287, 286, 286, 277, 271, 271, 269, 268, 266\}$
 $\pi_3(3) : \{260, 253, 250, 248, 237, 237, 233, 232, 230, 228, 227, 226, 217, 214\}$
 $\pi_4(2) : \{211, 208, 207, 187, 186, 181, 179, 175, 165, 161\}$

3.2 Klasteri u $\mathbb{R}$: Least Absolute Deviations princip

Neka je $\mathcal{A} = \{a_1, \dots, a_m\} \subset \mathbb{R}$ skup realnih brojeva. Rastav skupa $\mathcal{A}$ na disjunktne podskupove $\pi_1, \dots, \pi_k$, $1 \leq k \leq m$, takve da vrijedi (33)

$$\bigcup_{i=1}^k \pi_i = \mathcal{A}, \quad \pi_i \cap \pi_j = \emptyset, \quad i \neq j, \quad m_j := |\pi_j| \geq 1, \quad j = 1, \dots, k,$$

označit ćemo s $\Pi(\mathcal{A}) = \{\pi_1, \dots, \pi_k\}$ i zvat ćemo *particiju skupa* $\mathcal{A}$. Skupove $\pi_1, \dots, \pi_k$ zvat ćemo *klasteri*. Skup svih particija skupa $\mathcal{A}$ sastavljenih od k klastera koje zadovoljavaju (33) označit ćemo s $\mathcal{P}(\mathcal{A}, k)$.

Definicija 2. Kažemo da je particija $\Pi^{(o)}$ optimalna u smislu l_1 norme² onda ako vrijedi (36)

$$F(\Pi^{(o)}) = \min_{\Pi \in \mathcal{P}(\mathcal{A}, k)} F(\Pi),$$

gdje je funkcija cilja F definirana s (35), pri čemu je f definirana s

$$c_j = \operatorname{argmin}_{\alpha} \sum_{a_i \in \pi_j} |a_i - \alpha| = \operatorname{med}_{a_i \in \pi_j} a_i, \quad f(\pi_j) = \sum_{a_i \in \pi_j} |a_i - \operatorname{med}_{a_i \in \pi_j} a_i|. \quad (38)$$

Zadatak 13. Pronađite sve particije skupa $\mathcal{A} = \{1, 3, 4, 8\}$, koje zadovoljavaju (33) za $k = 2$, odrediti pripadne centre i vrijednosti funkcije cilja F u smislu l_1 norme.

Zadatak 14. Na podatke iz Zadatka 13 primijenite standardni k -means algoritam za slučaj kada je kriterijska funkcija cilja zadana s (36), pri čemu je funkcija f definirana s (38). Početnu particiju Π^0 izaberite proizvoljno. Može li se i u ovom slučaju dogoditi da k -means algoritam ne daje optimalno rješenje?

Zadatak 15. Neka je $\mathcal{A} = \{a_1, \dots, a_m\} \subset \mathbb{R}$. Koristeći LAD-kriterij optimalnosti, skup $\mathcal{A}$ treba rastaviti na disjunktne podskupove π_1, π_2 , takve da vrijedi

$$\pi_1 \cup \pi_2 = \mathcal{A}, \quad \pi_1 \cap \pi_2 = \emptyset, \quad m_1 = |\pi_1| \geq 1, \quad m_2 = |\pi_2| \geq 1.$$

Može li se to uraditi analogno kao u t.3.4.1, korištenjem principa maksimalne l_1 udaljenosti centara klastera?

3.3 Klasteri u $\mathbb{R}^n$: Least Squares princip

Neka je $\mathcal{A} = \{a^i = (a_1^{(i)}, \dots, a_n^{(i)})^T \in \mathbb{R}^n : i = 1, \dots, m\}$ skup vektora iz vektorskog prostora $\mathbb{R}^n$. Rastav skupa $\mathcal{A}$ na disjunktne podskupove $\pi_1, \dots, \pi_k$, $1 \leq k \leq m$, takve da vrijedi

$$\bigcup_{i=1}^k \pi_i = \mathcal{A}, \quad \pi_i \cap \pi_j = \emptyset, \quad i \neq j, \quad m_j := |\pi_j| \geq 1, \quad j = 1, \dots, k, \quad (39)$$

---

²Least Absolute Deviations – najmanja apsolutna odstupanja.

označit ćemo s $\Pi(\mathcal{A}) = \{\pi_1, \dots, \pi_k\}$ i zvat ćemo *particijom skupa* $\mathcal{A}$. Skupove $\pi_1, \dots, \pi_k$ zvat ćemo *klasteri*. Skup svih particija skupa $\mathcal{A}$ sastavljenih od k klastera koje zadovoljavaju (33) označit ćemo s $\mathcal{P}(\mathcal{A}, k)$.

Na skupu svih particija $\mathcal{P}(\mathcal{A}, k)$ skupa $\mathcal{A}$ sastavljenih od k klastera potpuno analogno definiramo kriterijsku funkciju cilja i optimalnu particiju.

Definicija 3. Kažemo da je particija $\Pi^{(o)} = \{\pi_1^o, \dots, \pi_k^o\}$ optimalna u smislu kvadrata l_2 norme ili u smislu najmanjih kvadrata onda ako vrijedi

$$F(\Pi^{(o)}) = \min_{\Pi \in \mathcal{P}(\mathcal{A}, k)} F(\Pi), \quad (40)$$

gdje je funkcija cilja $F: \mathcal{P}(\mathcal{A}, k) \rightarrow \mathbb{R}_+$ definirana s

$$F(\Pi) = \sum_{j=1}^k f(\pi_j), \quad \Pi = \{\pi_1, \dots, \pi_k\} \quad (41)$$

$$c_j = \operatorname{argmin}_{\alpha \in \mathbb{R}^n} \sum_{a^i \in \pi_j} \|a^i - \alpha\|_2^2 = \frac{1}{|\pi_j|} \sum_{a^i \in \pi_j} a^i, \quad f(\pi_j) = \sum_{a^i \in \pi_j} \|a^i - c_j\|_2^2. \quad (42)$$

3.4 Slučaj $n = k = 2$: Least Squares princip

Neka je $\mathcal{A} = \{a^i = (x_i, y_i)^T \in \mathbb{R}^2 : i = 1, \dots, m\}$ skup točaka (vektora) iz $\mathbb{R}^2$. Rastav skupa $\mathcal{A}$ na disjunktne neprazne podskupove π_1, π_2 , takve da vrijedi (39) zovemo *particijom skupa* $\mathcal{A}$ i označavamo s $\Pi(\mathcal{A}) = \{\pi_1, \pi_2\}$. Skupove π_1, π_2 zvat ćemo *klasteri u ravni*. Skup svih particija skupa $\mathcal{A}$ sastavljenih od dva klastera koje zadovoljavaju (39) označit ćemo s $\mathcal{P}(\mathcal{A}, 2)$.

Broj svih dvočlanih particija skupa $\mathcal{A}$ zadanih s (39) također je zadan s (34).

U slučaju LS kriterija centriodi $c_1, c_2 \in \mathbb{R}^2$ klastera π_1, π_2 zadani su formulama

$$c_1 = \frac{1}{|\pi_1|} \sum_{a^i \in \pi_1} a^i, \quad c_2 = \frac{1}{|\pi_2|} \sum_{a^i \in \pi_2} a^i,$$

(aritmetičke sredine svih točaka $a^i \in \pi_j$ koje pripadaju klasteru π_j , $j = 1, 2$).

Zadatak 16. Čemu je jednako

$$(a) \min_{x \in \mathbb{R}^2} \sum_{a^i \in \pi_1} d_1(a^i, x) \quad (b) \min_{x \in \mathbb{R}^2} \sum_{a^i \in \pi_1} d_\infty(a^i, x) ?$$

i za koji $x \in \mathbb{R}^2$ se postiže ?

Kriterijska funkciju cilja $F: \mathcal{P}(\mathcal{A}, 2) \rightarrow \mathbb{R}_+$ zadana je s

$$F(\Pi) = \sum_{a^i \in \pi_1} \|a^i - c_1\|^2 + \sum_{a^i \in \pi_2} \|a^i - c_2\|^2, \quad \Pi = \{\pi_1, \pi_2\}.$$

Primjer 6. Koristeći princip najmanjih kvadrata, za skup točaka (vektora) u ravnini

$$\mathcal{A} = \{a_1 = (-1, -1), a_2 = (1, -1), a_3 = (1, 1), a_4 = (-1, 1)\},$$

treba odrediti sve dvočlane particije, koje zadovoljavaju (33), odgovarajuće centroide i vrijednosti funkcije cilja.

$$\begin{aligned} \Pi_1 &= \{\{a_1\}, \{a_2, a_3, a_4\}\}, & c_1 &= a_1, & c_2 &= \left(\frac{1}{3}, \frac{1}{3}\right), & F(\Pi_1) &= 0 + \frac{16}{3} \approx 5.3 \\ \Pi_2 &= \{\{a_2\}, \{a_1, a_3, a_4\}\}, & c_1 &= a_2, & c_2 &= \left(-\frac{1}{3}, \frac{1}{3}\right), & F(\Pi_2) &= 0 + \frac{16}{3} \approx 5.3 \\ \Pi_3 &= \{\{a_3\}, \{a_1, a_2, a_4\}\}, & c_1 &= a_3, & c_2 &= \left(-\frac{1}{3}, -\frac{1}{3}\right), & F(\Pi_3) &= 0 + \frac{16}{3} \approx 5.3 \\ \Pi_4 &= \{\{a_4\}, \{a_1, a_2, a_3\}\}, & c_1 &= a_4, & c_2 &= \left(\frac{1}{3}, -\frac{1}{3}\right), & F(\Pi_4) &= 0 + \frac{16}{3} \approx 5.3 \\ \Pi_5 &= \{\{a_1, a_2\}, \{a_3, a_4\}\}, & c_1 &= (0, -1), & c_2 &= (0, 1), & F(\Pi_5) &= 2 + 2 = 4 \\ \Pi_6 &= \{\{a_1, a_3\}, \{a_2, a_4\}\}, & c_1 &= (0, 0), & c_2 &= (0, 0), & F(\Pi_6) &= 4 + 4 = 8 \\ \Pi_7 &= \{\{a_1, a_4\}, \{a_2, a_3\}\}, & c_1 &= (-1, 0), & c_2 &= (1, 0), & F(\Pi_7) &= 2 + 2 = 4 \end{aligned}$$

Dakle, postoje dvije optimalne particije: Π_5, Π_7

Zadatak 17. Odredite sve dvočlane particije, koje zadovoljavaju (33), odgovarajuće centre i vrijednosti funkcije cilja za točke iz Primjera 6 uz primjenu l_1 , odnosno l_∞ norme.

Zadatak 18. Koliko ima tročlanih particija osnovnog skupa iz Primjera 6 koje zadovoljavaju (33)? Ispišite ih, izračunajte odgovarajuće centre i vrijednosti funkcije cilja uz primjenu l_2 , l_1 i l_∞ norme.

Zadatak 19. Na podatke iz Primjera 6 i početnu particiju Π_1 primijenite standardni k -means algorithm.

Zadatak 20. Napišite odgovarajući k -means algorithm ($1 \leq k \leq m$).

3.4.1 Princip maksimalne kvadratne udaljenosti centara klastera

Neka je $\mathcal{A} = \{a^i = (x_i, y_i)^T \in \mathbb{R}^2 : i = 1, \dots, m\}$ skup točaka (vektora) iz $\mathbb{R}^2$ i neka su c_1, c_2 centri klastera π_1, π_2 . Tada za svaki $x \in \mathbb{R}^2$ vrijedi

$$\sum_{a^i \in \pi_j} \|a^i - x\|^2 = \sum_{a^i \in \pi_j} \|a^i - c_j\|^2 + m_j \|c_j - x\|^2, \quad j = 1, 2. \quad (43)$$

$$\begin{aligned} \sum_{a^i \in \pi_1} \|a^i - x\|^2 &= \sum_{a^i \in \pi_1} \|(a^i - c_1) + (c_1 - x)\|^2 \\ &= \sum_{a^i \in \pi_1} \|a^i - c_1\|^2 + m_1 \|c_1 - x\|^2, \end{aligned}$$

jer je

$$\sum_{a^i \in \pi_1} (c_1 - x)^T (a^i - c_1) = (c_1 - x)^T \sum_{a^i \in \pi_1} (a^i - c_1) = 0.$$

Ako u (43) umjesto x stavimo $c = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m a^i$ i zbrojimo obje jednakosti, dobivamo

$$\sum_{a^i \in \pi_1} \|a^i - c\|^2 + \sum_{a^i \in \pi_2} \|a^i - c\|^2 = \left(\sum_{a^i \in \pi_1} \|a^i - c_1\|^2 + \sum_{a^i \in \pi_2} \|a^i - c_2\|^2 \right) + m_1 \|c_1 - c\|^2 + m_2 \|c_2 - c\|^2$$

odnosno

$$\begin{aligned} \sum_{i=1}^m \|a^i - c\|^2 &= F(\Pi) + G(\Pi), \\ G(\Pi) &= m_1 \|c_1 - c\|^2 + m_2 \|c_2 - c\|^2. \end{aligned} \tag{44}$$

Teorem 2. *Uz prethodne oznake vrijedi:*

$$\operatorname{argmin}_{\Pi \in \mathcal{P}(\mathcal{A}, 2)} F(\Pi) = \operatorname{argmax}_{\Pi \in \mathcal{P}(\mathcal{A}, 2)} G(\Pi).$$

To znači da u cilju pronalaženja optimalne LS particije, umjesto minimizacije funkcije (28) možemo maksimizirati funkciju (vidi Primjer 1)

$$G(\Pi) = m_1 \|c_1 - c\|^2 + m_2 \|c_2 - c\|^2 \tag{45}$$

Zadatak 21. *Za podatke iz Primjera 6 odredite LS-optimalnu particiju prema principu maksimalne kvadratne udaljenosti centara klastera.*

Zadatak 22. *Neka je $\mathcal{A} = \{a^i = (a_1^{(i)}, \dots, a_n^{(i)})^T \in \mathbb{R}^n : i = 1, \dots, m\}$ skup vektora iz vektorskog prostora $\mathbb{R}^n$. Definirajte LS-optimalnu particiju $\Pi^o = \{\pi_1^o, \dots, \pi_k^o\}$, $1 \leq k \leq m$ prema principu maksimalne kvadratne udaljenosti centara klastera.*

Literatura

- A. Ben-Israel, C. Iyigun, *Probabilistic D-clustering*, Journal of Classification **25**(2007) DOI: 10.1007/s00357-007-0021-y
- D. L. Boley, *Principal direction divisive partitioning*, Data Mining and Knowledge Discovery 2(1998), 325–344
- D. L. Boyd, L. Vandenberghe, *Convex Optimization*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- R. Cupec, R. Grbić, K. Sabo, R. Scitovski, *Three points method for searching the best least absolute deviations plane*, Applied Mathematics and Computation, **215**(2009), 983–994
- I. S. Dhillon, S. Mallela, R. Kumar, *A divisive information-theoretic feature clustering algorithm for text classification*, Journal of Machine Learning Research **3**(2003), 1265–1287.
- I. S. Dhillon, Y. Guan, B. Kulis, *Kernel k-means, spectral clustering and normalized cuts*, Proceedings of the Tenth ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining (KDD), August 22–25, 2004, Seattle, Washington, USA, 551–556, 2004

- E. Domínguez, J. Muñoz, *Applying bio-inspired techniques to the p -median problem*, IWANN 2005; Computational Intelligence Bioinspired Syst., 8th Int. Workshop Artificial Neural Networks, Lecture Notes in Computer Science, Springer-Verlag, Berlin, 2005, pp. 67 – 74
- G. Gan, C Ma, J. Wu, *Data Clustering: Theory, Algorithms, and Applications*, SIAM, Philadelphia, 2007.
- J. Kogan, *Introduction to Clustering Large and High-Dimensional Data*, Cambridge University Press, 2007.
- J. Kogan, C. Nicholas, M. Wiacek, *Hybrid Clustering of large high dimensional data*, In M. Castellanos and M. W. Berry (Eds.), *Proceedings of the Workshop on Text Mining*, SIAM, 2007.
- J. Kogan, M. Teboulle, *Scaling clustering algorithms with Bregman distances*. In: M. W. Berry and M. Castellanos (Eds.), *Proceedings of the Workshop on Text Mining at the Sixth SIAM International Conference on Data Mining*, 2006.
- J. Kogan, C. Nicholas, M. Wiacek, *Hybrid clustering with divergences*. In: M. W. Berry and M. Castellanos (Eds.), *Survey of Text Mining: Clustering, Classification, and Retrieval*, Second Edition, Springer, 2007.
- C. Iyigun, A. Ben-Israel, *A generalized Weiszfeld method for the multi-facility location problem*, Operations Research Letters **38**(2010) 207–214
- D. Littau, D. L. Boley, *Clustering very large data sets with PDDP*. In J. Kogan, C. Nicholas, M. Teboulle (eds), *Grouping Multidimensional Data: Recent Advances in Clustering*, 99–126, Springer-Verlag, New York, 2006.
- S. Pan, J., S. Chen, *Two unconstrained optimization approaches for the Euclidean k -centrum location problem*, Applied Mathematics and Computation **189**(2007) 1368–1383
- J. Reese, *Solution methods for the p -median problem: an annotated bibliography*, Published online in Wiley InterScience, Wiley, 2006.
- A. M. Rodríguez-Chia, I. Espejo, Z. Drezner, *On solving the planar k -centrum problem with Euclidean distances*, EJOR, to appear
- K. Sabo, R. Scitovski, *The best least absolute deviations line – properties and two efficient methods*, ANZIAM Journal **50**(2008), 185–198
- A. Schöbel, D. Scholz, *The big cube small cube solution method for multidimensional facility location problems*, Computers & Operations Research **37**(2010), 115–122
- H. Späth, *Cluster-Formation und Analyse*, R. Oldenburg Verlag, München, 1983.
- Z. Su, J. Kogan, C. Nicholas, *Constrained clustering with k -means type algorithms*, In M.W. Berry, J. Kogan (eds), *Text Mining Applications and Theory*, 81–103, Willey, Chichester, 2010.
- M. Teboulle, *A unified continuous optimization framework for center-based clustering methods*, Journal of Machine Learning Research **8**(2007), 65–102